

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH USULLARI

Matg'oziyeva Shahnoza Xasanbayevna

NAMANGAN VILOYATI CHUST TUMANI 37-UMUMIY

o'rta ta'lim maktabi amaliyotchi va kasbga yo'naltiruvchi psixologi

Muqaddas Jamolidinova Xamidjanovna

Namangan viloyati Uchqo'rgon tumani 6-sonli DIMI amaliyotchi psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida matematik tushunchalarni shakllantirishda "Mozaika" strategiyasidan foydalanishning amaliy qo'llanilishi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: mantiq, tanqidiy fikrlash, tahlil, sintez, taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish, aniqlashtirish, mavhumlashtirish.

Fikrlash o'yin, ta'lim, mehnat va boshqa turli faoliyat turlarida rivojlanadi. Agar ta'lim tizimli tashkil etilsa, o'z-o'zidan mantiqiy bo'lsa, o'quvchilar o'quv jarayonida o'ylash va fikrlash orqali o'rgansa, ularning mantiqiy tafakkuri yanada muvaffaqiyatli rivojlanadi. Kognitiv faoliyat muvaffaqiyatli faollashadi va rivojlanadi, qachonki, o'quvchilar yangi savollardan xabardor bo'lib, ularga javob izlashda, avval o'qituvchi bilan hamkorlikda, so'ngra mustaqil ravishda, asta-sekin oddiydan murakkabroq savollarga o'tilsa. Darhaqiqat, ijodiy fikrlash va tanqidiy fikrlash hozirgi ta'limning dolzarb mavzularidan biridir. Samarali va innovatsion yechimlarni ishlab chiqish uchun ijodiy fikrlash tanqidiy fikrlash bilan to'ldirilishi kerak. Agar jarayonga tanqidiy nuqtai nazar bilan qaramasangiz, ijodkorlik har doim samarasiz bo'ladi.

Tanqidiy fikrlash - bu ma'lumotlar, g'oyalar va dalillarni sinchkovlik bilan baholash, shuningdek, fikrlash jarayonini chuqur tushunish orqali ishlarining haqiqiy holatini bilish uchun faol izlanish. Ta'limning har bir bosqichidagi har bir fanning mazmuni o'quvchilarga nafaqat idrok etish va takrorlashni, balki aks ettirishni ham talab qiladigan savollarni qo'yish imkonini beradi. Bunday ishlar o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, ya'ni savollarni tanib olish, ularni aniqlashtirish yo'llarini topish, buning uchun zarur bo'lgan amallarni bajarish va to'g'ri xulosalar chiqarishning umumlashtirilgan qobiliyati. Fikrlash o'rganish qobiliyatining markazidir. Ko'pincha 1-sinfga chiqqan bolalar o'qiy oladi, hisoblaydi va maktabga to'liq tayyor bo'lib tuyuladi. Biroq, ba'zi o'quvchilar o'qishning birinchi oylaridayoq muammolarni hal qilish va tushuntirish, muayyan qoidalar va tushunchalarni shakllantirish, sabab-ta'sir munosabatlarini o'rnatish va asoslashda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Bunday vaziyatning umumiy sabablaridan biri - mantiqiy fikrlashning yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Bolaning his-

tuygʻulari va idroklariga asoslangan mantiqiy fikrlashni qanchalik tezroq ragʻbatlantirish va rivojlantirishni boshlasangiz, uning kognitiv faolligi shunchalik yuqori boʻladi, aniq fikrlashdan murakkabroq shaklga silliq tabiiy oʻtish tezroq boʻladi. Bolalarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirish uchun oʻqituvchi turli mashqlar va oʻyinlardan foydalanishi maqsadga muvofiq. Buning uchun: - fikrlashning barcha bosqichlari yaʼni tahlil, sintez, taqqoslash, tasniflash, umumlashtirish, aniqlashtirish, mavhumlashtirishni oʻz ichiga olgan mashqlarni tanlang; - fikrlashni rivojlantirish uchun moʻljallangan vazifalardan bolaning nutq faolligi eng koʻp boʻlganini tanlang; - mashqlardagi vazifalarni murakkabligi ortib borishi tartibida joylashtirish; - qiyinligi yuqori boʻlgan mashqlar oʻquvchidan katta kuch talab qilmaydigan osonroq mashqlar bilan almashtirilishi kerak, bu unga oʻz qobiliyatiga ishonchni oshirishga va keyingi ishiga moslashishga imkon beradi; - mashqning murakkabligi oʻquvchining qobiliyatiga mos kelishi kerak. Zamonaviy uslubiy adabiyotlarda siz mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga hissa qoʻshadigan juda koʻp mashqlar va oʻyinlarni topishingiz mumkin. Ular barcha oʻquvchilar uchun dolzarbdir. Oʻz darslarida oʻqituvchi nutqni rivojlantirish orqali fikrlashni yaxshilash uchun barcha nutq materialini tanlaydi, chunki nutq materialining oʻzi tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, tasniflash kabi fikrlash amaliyotini rivojlantirishga yordam beradi. Masalan, tovush nutq oqimidan ajratilganda, nafaqat bolalarning fonemik eshitishlari, balki tahlil va sintez kabi aqliy amaliyoti ham rivojlanadi. Maktab oʻquvchilarining soʻz boyligining kengayishi bilan bir-biriga bogʻliq soʻzlar guruhlarini tasniflash qobiliyati shakllanadi, shu bilan umumlashtirish va tasniflash kabi fikrlash amaliyoti rivojlanadi. Oʻqituvchi grammatik koʻnikmalarni rivojlantirish ustida ishlaganda, oʻquvchilar soʻz birikmalarini tushunish va toʻgʻri qoʻllash, rasm asosida gaplar tuzish, shu orqali soʻzlarning maʼnosi ustida ishlash, sabab-oqibat munosabatlarini oʻrnatishni oʻrganadilar, mantiqiy hukm chiqarishni rivojlantiradilar. Butun obʼektni nomlash yoki qismlarni nomlash orqali butunni topish mashqlari juda foydali. Bu ish soʻz boyligini faollashtiradi, guruhlaydi, shu orqali tasniflash va umumlashtirish koʻnikmalarini rivojlantiradi. Darslarda mantiqiy fikrlashni rivojlantirishga yordam beradigan hamkorlikda izlash mulohazalarga katta eʼtibor berilishi kerak. Buning uchun bolalarni umumiy tushuncha, muhim xususiyatlar atamalari bilan tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Ushbu tushunchalardan foydalanib, oʻquvchilar mustaqil ravishda harakat qilishadi, mavzuning taʼrifini shakllantirishadi. Masalan: Oʻqituvchi: Terak kabi obʼekt uchun umumiy tushunchani tanlang. Bolalar: Bu daraxt. Oʻqituvchi: Archa, qaragʻay ham daraxtlardir. Ular terakdan qanday farq qiladi? Bolalar: Barglari bilan farqlanadi. Oʻqituvchi: Shunday qilib, terak - bargli daraxt, qaragʻay - ignabargli. Terakning barcha muhim xususiyatlarini nomlang. Bolalar. Oq, koʻk poʻstlogʻi va yurak kabi barglari bor. Oʻqituvchi. Xoʻsh, terak soʻzi nimani anglatadi? Bolalar. Terak – oq, koʻk poʻstlogʻi va yurak shaklidagi barglari boʻlgan bargli daraxt. Bunday mulohaza yuritish

jarayonida o'quvchilar asosiy narsani ko'rishni o'rganadilar, ularning tushuncha apparati shakllanadi, tushunchalar o'rtasidagi bog'lanish turlarini o'rnatishni o'rganadilar, mavhumlashtirish darajasiga erishadilar. Bunday ishlardan so'ng o'rganilayotgan so'zga etimologik ma'lumot berish, shu orqali o'quvchilarning dunyoqarashini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Darslarda xalq og'zaki ijodi materialidan foydalanish: maqollar, matallar, iboralar - bolalarning so'z boyligini kengaytiradi va mavhum fikrlashni rivojlantirishga imkon beradi. Darslarga qiziqishni saqlab qolish va fikrlashni rivojlantirish uchun bajarilgan ishlarga ijobiy munosabatda bo'lishga, ish faoliyatini yaxshilashga va materialni bir xillik va zerikishsiz ko'p marta takrorlashga imkon beradigan didaktik o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi. Taqqoslash, umumlashtirish qobiliyati mantiqiy ravshanlikda, nutqning isbotida namoyon bo'ladi, bu bolalarni muvofiqlashtiruvchi va bo'ysunuvchi bog'lanishlar bilan murakkab sintaktik tuzilmalardan foydalanishga o'rgatadigan mashqlar yordam beradi. Misol uchun: "Men sharni kubning yoniga qo'yish kerak, deb hisoblayman, chunki shar, kub kabi fazovaviy shakldir." Maktab o'quvchilarini ob'ekt yoki hodisaning xususiyatlarining umumiylikni hisobga olish qobiliyatini o'zlashtirishga o'rgatish juda muhimdir. Ushbu ko'nikma muammolarni hal qilish, topishmoqlarni topish va tuzish, syujet rasmini to'g'ri tasvirlash uchun talab qilinadi. Sinfda ma'lumotlar bilan ishlashda bolalar tahlil va sintez, guruhlash, tasniflash, umumlashtirish usullaridan foydalanadilar, kuzatishlar asosida mustaqil ravishda xulosalar chiqaradilar. Mantiqiy fikrlashni rivojlantiruvchi o'yinlardan bir nechtasini ko'rib chiqamiz. "Tavsif" o'yinida o'quvchilarga bir xil va turli xil xususiyatlarga ega bo'lgan beshta tasvir taklif etiladi. Buyumning tavsifi rasmlardan birida berilgan. O'quvchilar qaysi mavzu muhokama qilinayotganini taxmin qiladilar va ushbu mavzuning o'xshash va o'ziga xos xususiyatlarini aytishadi. (1-rasm). (1-rasm) "Tasnif" o'yini orqali o'quvchilar tasniflash, taqqoslash, umumlashtirishni mashq qilishadi. Rasmi jadval berilgan bo'lib, birinchi qatorda chumchuq, kaptar, hakka; ikkinchisida - bo'ri, asalari, tulki, uchinchisida - qaldirg'och, sigir, kapalak tasvirlangan. O'qituvchi jadvalda tasvirlanganlarning barchasini nomlarini so'raydi. (2-rasm) (2-rasm) Shundan so'ng quyidagi savollar beriladi: 1. Birinchi qatordagilarni umumiy qanday nomlash mumkin? (qushlar) 2. Jadvalda nechta qush bor? (to'rtta) Ularni nomlang. (chumchuq, kaptar, hakka, qaldirg'och) 3. Hayvonlar ko'pmi yoki hasharotlar? (hayvonlar) 4. Rasmdagilarni necha guruhga bo'lish mumkin? (uch) 5. Dioganaldagi rasmlarga qarang. Ularda qanday umumiylik bor? (Hammasi uchadi) 6. Ikkinchi va uchinchi ustunlarni solishtiring. Nimani sezdingiz? (Har bir ustunda qush, hayvon, hasharot tasvirlangan) "Bo'g'in" o'yini tahlil va sintez kabi fikrlash jarayonlarini shakllantiradi. Bu o'yinda bir nechta so'zlar qatori beriladi va har bir so'zdan faqat birinchi, ikkinchi, oxirgi bo'g'in olinib, yangi so'z hosil qilinadi. Bekat, dala, navo (bedana) - birinchi bo'g'inga ko'ra; Pomidor, binokor, qoraqat (minora) -

ikkinchi bo'g'inga ko'ra; Olifta, fuqaro, qazi (tarozi) - oxirgi bo'g'inga ko'ra; Daryo, favvora, munozara, jibljibon (darvozabon) - yashirin so'zni toping. Bu usuldan foydalanib, siz yangi lug'at so'zlarini, mavzu nomini shifrlashingiz mumkin.

“Ortiqcha” o'yini o'quvchilarning umumiy tushunchalarni aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi va induktiv nutq tafakkurini shakllantiradi. 1. Harflar o'rnini o'zgartirib, so'z hosil qiling va qaysi so'z ortiqcha ekanligini ayting: okbit, lamaq, zaqumqomy, tadraf, ichzichg'. 2. So'zlarning shifrini aniqlang va ularni qanday birlashtirish mumkinligini ayting: ebih, isogl, og'loshm, talfisho, shavanit. Shunday qilib, o'quvchilarning fikrlash jarayonini shakllanishida ta'lim faoliyati hal qiluvchi rol o'ynaydi, uning bosqichma-bosqich murakkablashishi esa mantiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga olib keladi. Biroq, bolalarning aqliy faoliyatini faollashtirish va rivojlantirishda, ular uchun qiziqarli, standart bo'lmagan vazifalarni qo'llash maqsadga muvofiqdir. Fikrlashning rivojlanishiga bolaning harakatlari va qiziqishi qandaydir ruhiy muammolarni hal qilishga qaratilgan har qanday faoliyat yordam beradi. Shunday ekan, dars jarayonida mantiqiy topshiriqlar, turli boshqotirmalar va mashqlar, didaktik o'yinlar, ko'rgazmali materiallardan foydalanish o'quvchilarning o'z mulohazalarini asoslash, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlashtirish qobiliyatini rivojlantiradi, taklif qilingan hukmlardan xulosa chiqarishni o'rgatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Непряхин Н. Анатомия заблуждений. — «Альпина Паблишер», 2020.— 54 с.
2. Чатфилд Т. Критическое мышление. Анализируй, сомневайся, формируй свое мнение. — «Альпина Диджитал», 2018.— 32 с.
3. Лау, Дж.У. Введение в критическое мышление и теорию креативности. – М.: Эксмо, 2017. – 7 с.
4. Bikbayeva N.U., Girfanova K.M. 4-sinf Matematika. Toshkent: «O'qituvchi», 2020. – 177 b